

Pregledni članak

ODNOS KONKURENOSTI I PRILIVA SDI U SRBIJI I POTPISNICAMA CEFTA 2006 SPORAZUMA

Milan Tomić*

milantm93@gmail.com

Nina Uremović**

nina.d.uremovic@apeiron-edu.eu

Marija Antonijević***

marija.antonijevic@ien.bg.ac.rs

Bojan Pejović****

bojan.p@ucg.ac.me

Rezime

Cilj ovog istraživanja je da analizira i utvrdi postojanje povezanosti između dvanaest stubova konkurentnosti i priliva stranih direktnih investicija u potpisnicima CEFTA 2006 sporazuma. Iako je naučna literatura veoma bogata empirijskim studijama povezanim sa stranim direktnim investicijama, ipak, postoji oskudan broj studija koje se bave ispitivanjem odnosa između stubova konkurentnosti i priliva stranih direktnih investicija. Kako bi se sagledala veza između posmatranih varijabli korišćeni su sekundarni podaci objavljeni od strane međunarodnih organizacija Svetskog ekonomskog foruma za dvanaest stubova konkurentnosti i Svetske banke za SDI. Primenom Pirsonovog koeficijenta korelacije utvrđena je jačina odnosa između stubova konkurentnosti i priliva

* Nezavisni istraživač, Banja Luka, Bosna i Hercegovina

** Panevropski univerzitet „Apeiron” Banja Luka, Bosna i Hercegovina

*** Institut ekonomskih nauka, Beograd, Srbija

**** Ekonomski fakultet Univerziteta Crne Gore, Podgorica, Crna Gora

SDI za posmatrani vremenski period 2007-2019. godine za potpisnice CEFTA 2006 sporazuma, pri čemu je posebna pažnja posvećena analizi Republike Srbije. Analizom korelacionih koeficijanata na nivou CEFTA 2006 sporazuma utvrđena je značajna pozitivna veza između SDI i sledećih stubova konkurentnosti: razvoja finansijskog tržišta i veličine tržišta, infrastrukture, visokog obrazovanja i obuka, tehnološke spremnosti i veličine tržišta. Sa druge strane, negativni korelacioni koeficijenti stubova konkurentnosti i stranih direktnih investicija su statistički značajni kod stubova koji se odnose na makroekonomsko okruženje i institucije na nivou CEFTA 2006 sporazuma. Pored toga, utvrđena je na nivou Republike Srbije jaka pozitivna veza između SDI i stubova makroekonomsko okruženje, inovacije, visoko obrazovanje i obuke i razvoj finansijskog tržišta. Dodatno, rezultati regresione analize pokazali su da na priliv stranih direktnih investicija u periodu 2007-2016 godine na nivou CEFTA 2006 sporazuma statistički značajno utiču sledeći stubovi konkurentnosti: 1. zdravlje i osnovno obrazovanje; 2. efikasnost tržišta robe; 3. efikasnost tržišta rada; 4. veličina tržišta; 5. inovacije, dok je u periodu 2017-2019. godine statistički značajna bila infrastruktura.

Ključne reči: SDI, Konkurentnost, CEFTA 2006 sporazum, Srbija

JEL KLASIFIKACIJA: F21, O19

UVOD

Konkurentnost se na bazi relevantne literature može smatrati kao povezanica determinanti priliva stranih direktnih investicija (SDI) u jednoj ekonomiji. Ona se može sagledati kao sposobnost firme, industrije, regije ili određene nacije da postigne viši nivo ekonomskih performansi u vidu snabdevanja robe i usluga na jednom tržištu izložene konkurencije, gde se konkurentnost izučava i na mikronivou, na nivou firmi, kao i na makronivou¹. Studije koje se odnose na sponu između konkurentnosti i priliva SDI su retke, što je posledica nedostatka saglasnosti u vezi sa univerzalno prihvaćenom definicijom ekonomske konkurentnosti (Criste, 2008; Popovici i Calin, 2015)². Svetski ekonomski forum (World Economic Forum, WEF) je 1979. godine ustanovio Globalni indeks konkurentnosti (Global Competitiveness Index – GCI) koji je rangirao konkurentnost 141 ekonomije kroz 10 indikatora organizovanih u 12 stubova, pri čemu se rang kretao od 1 do 7. Svetski ekonomski forum je 2018. godine predstavio novu metodologiju koja naglašava ulogu ljudskog kapitala, inovacija, elastičnosti i okretnosti. Rezultat ranga GCI

¹ Porter (1990); Charles i Diaz (2016), str.1.

² Criste (2008); Popovici i Calin (2015), str. 55.

promenio se sa 1 - 7 na 1 - 100. Aktuelni izveštaj se sastoji od 98 promenljivih organizovanih u sledećih dvanaest stubova: 1) institucije; 2) infrastruktura; 3) usvajanje IKT; 4) makroekonomska stabilnost; 5) zdravlje; 6) veštine; 7) tržište proizvoda; 8) tržište rada; 9) finansijski sistem; 10) veličina tržišta; 11) dinamičnost poslovanja; i 12) inovacione sposobnosti³.

U razvijenim zemljama, a naročito u zemljama u razvoju, konkurentnost predstavlja izrazito značajan faktor za privlačenje SDI. Štaviše, konkurentnost podstiče veći nivo produktivnosti u određenoj zemlji, čiji se efekti ogledaju u poboljšanju sveobuhvatnog blagostanja te zemlje. Sa jedne strane, prilivi stranih direktnih investicija u jednoj ekonomiji obezbeđuju veću konkurenciju na tržištu prilikom priliva novih tehnologija i znanja. Sa druge strane, treba obratiti pažnju na zaštitu konkurencije u istoj zemlji pomoću raznih pravnih regulativa.

U pogledu savremenih tokova u svetu može se identifikovati sve viši stepen globalizacije, pri čemu je primetno pristupanje nacionalnih ekonomija u globalne tokove. Sve veća globalizacija, odnosno međunarodni tokovi u svom aspektu kao jednu od glavnih komponenti sadrže strane direktne investicije. Strane direktne investicije pružaju brojne koristi zemlji domaćinu, posebno zemljama u razvoju, budući da podstiču ekonomski rast i služe kao izvor finansiranja deficita tekućeg računa. Kao glavni način međunarodnih kapitalnih tokova, direktna strana ulaganja imaju sve značajniji uticaj na ekonomiju zemlje domaćina. Direktne strane investicije predstavljaju međunarodno kretanje dugoročnog kapitala koje je motivisano sticanjem profita, ali i prava vlasništva, kontrole i upravljanja nad poslovnim subjektom u inostranstvu⁴. U današnjem svetu može se uočiti kretanje faktora proizvodnje iz zemalja ili područja koje raspolažu većom količinom resursa u predele i zemlje koje su oskudne, gde do izražaja dolazi povezanost stranih direktnih investicija i međunarodne trgovine. Ovakav vid ekonomskih kretanja predstavlja imperativ za unapređenje sveobuhvatne ekonomije zemalja u razvoju, gde ovakva kretanja svakako doprinose većoj specijalizaciji u proizvodnji kao i povećanju blagostanja na svetskom nivou. Treba istaći da gotovo sve zemlje u razvoju nastoje da svojim politikama privuku što veći broj stranih investicija. Kako bi određene zemlje uspele da privuku što veći obim inostranih investicija, one moraju da stvore povoljnu investicionu klimu, gde vladaju stabilni uslovi privređivanja, politički pozitivni stavovi prema inostranim investicijama, povoljan spoljnotrgovinski, devizni i carinski tretman zajedničkih ulaganja,

³ The Global Competitiveness Report, (2018), str. Vii.

⁴ Pejaković (2012), str. 341.

razvijena infrastruktura, nizak nivo korupcije i slično⁵. Možemo reći da je Republika Srbija stvorila povoljnu investicionu klimu za privlačenje stranih direktnih investicija. Ali sa druge strane, tokom tranzicionog perioda najveći obim SDI investiran je na područje beogradskog regiona od 45% i u region Vojvodine od 37%, gde su ostali regioni u Srbiji zabeležili znatno manje prilive. Prilikom ovakve raspodele SDI, uočljiva je tendencija investiranja vođena profitom, gde su zanemareni interesi smanjenja regionalnih nejednakosti prilikom priliva SDI. U tom kontekstu, postavlja se pitanje opravdanosti davanja visokih subvencija za privlačenje stranih direktnih investicija.⁶

Kada se danas govori o Centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini (eng. Central European Free Trade Agreement - CEFTA) misli se na sporazum koji se primenjuje na Zapadnom Balkanu. Sporazum CEFTA prvobitno je nastao 21. decembra 1992. godine u Krakovu (Poljska), koji je stupio na snagu 1. marta 1993. godine. Sporazum predviđa zonu slobodne trgovine između Poljske, Čehoslovačke i Mađarske. Disolucijom Čehoslovačke u Češku i Slovačku obe zemlje ostaju u pomenutom sporazumu. Sa druge strane, sporazum CEFTA 2006 osnovan je sa ciljem stvaranja zone slobodne trgovine između zemalja Jugoistočne Evrope, gde je sporazum potpisan u decembru 2006. godine i primenjuje se od sredine 2007. godine. U sporazumu CEFTA 2006 nisu ponovo pregovarane trgovinske koncesije vezane za međusobnu robnu trgovinu zemalja regiona Jugoistočne Evrope, već su samo preuzete postojeće trgovinske koncesije ispregovarane u bilateralnim trgovinskim sporazumima sporazuma CEFTA iz 1992. godine⁷. Sporazum CEFTA 2006 pored liberalizacije trgovine, posedovao je dvojako svojstvo. Jedan od bitnih ciljeva ovog sporazuma ogledao se u približavanju država ovog sporazuma Evropskoj uniji (EU), gde je tako Hrvatska prilikom pristupanja EU napustila sporazum CEFTA 2006 u 2013 godini. Takođe, neke od promena u ovom sporazumu desile su se u februaru 2011. godine, gde potpisivanjem dodatnog protokola dalje liberalizuje trgovina poljoprivrednih proizvoda.

U ovom radu prikazana je veza između stubova konkurentnosti i stranih direktnih investicija u potpisnicama CEFTA 2006 sporazuma, sa posebnim osvrtom na Republiku Srbiju. Analizirane zemlje u potpisnicama CEFTA 2006 sporazuma su Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Severna Makedonija, Albanija i Moldavija. Analiziran je period od 2007. do 2016.

⁵ Tomić, Antonijević and Pejović (2021), str. 49.

⁶ Rikalović and Molnar (2021), str. 327.

⁷ Bjelić and Dragutinović-Mitrović (2018), str. 17-19.

godine, kao i od 2017. do 2019. godine. Kako bi se utvrdio odnos između stranih direktnih investicija i dvanaest stubova konkurentnosti korišćeni su podaci koji su preuzeti iz godišnjih izveštaja Svetskog ekonomskog foruma. Ovaj rad je strukturiran na sledeći način. Posle navoda literature, sledi deo sa metodologijom, posle čega su predstavljeni rezultati i diskusija. U nastavku rada se nalazi zaključak i spisak korišćene literature.

1. PREGLED LITERATURE

Uticaj inostranih kompanija na lokalnom tržištu upečatljivo dovodi do povećanja konkurentnosti prilikom tehnoloških prelivanja. Štaviše, difuzija znanja vezana za SDI uključuje horizontalnu i vertikalnu difuziju. Prvi se odnosi na širenje znanja koje stvaraju multinacionalne korporacije putem veza sa lokalnim intrasektorskim firmama, a poslednji se odnosi na širenje znanja koje generišu multinacionalne korporacije kroz kontakte sa lokalnim međusektorskim firmama, uključujući i uzvodne i nizvodne firme⁸. Nadalje, neke od pozitivnih karakteristika odnosa između stepena konkurentnosti i stranih direktnih investicija se mogu videti iz toga što veći nivo konkurentnosti na tržištu povećava mogućnost prelivanja SDI na domaće firme⁹.

Sa druge strane, priliv stranih direktnih investicija, odnosno ulazak inostranih preduzeća na nacionalno tržište, može poremetiti funkcionisanje tržišta u smislu da lokalne firme gube tržišno učešće i bivaju istisnute sa tržišta Internacionalne kompanije obično poseduju novije tehnologije kao i značajnija finansijska sredstva, koja im omogućavaju da imaju upečatljivo viši nivo tržišne konkurentnosti u odnosu na nacionalne firme, čiji se efekat ogleda u znatnom gubitku tržišnog udela domaćih firmi¹⁰.

Neke od zemalja u svetu su uspele da u kratkom vremenskom periodu povećaju svoju konkurentnost na globalnom nivou. Među takvim zemaljama je svakako Republika Srbija, koja je u kratkom vremenskom periodu uspele da povećala svoju konkurentnost. Republika Srbija, koja je 2013. godine bila na 101 mestu, već je 2016. godine je bila na 90 mestu. Može se primetiti da je Srbija u kratkom vremenskom roku od 4 godine (od 2013. do 2016. godine), značajno povećala svoj nivo konkurentnosti. U ovom periodu Republika Srbija je uspela da povećala svoj globalni rang za 11 mesta, što

⁸ Zhaobin Fan and Hui Li (2019), str.2.

⁹ Crespo (2007), str. 413.

¹⁰ Aitken (1999); Crespo (2007), str. 412.

svakako predstavlja veoma pozitivnu sliku napretka za Republiku Srbiju. Srbija je zabeležila međugodišnju prosečnu stopu rasta od 0,56% u periodu od 2007. do 2016. godine. Među potpisnicama CEFTA 2006 sporazuma, Bosna i Hercegovina ima najveću međugodišnju prosečnu stopu rasta od 2,14%, dok Moldavija ima najnižu međugodišnju prosečnu stopu rasta od 0,01%. Iako je došlo do promene metodologije u ocenivanju od 2017. godine, ispitivane zemlje i dalje možemo posmatrati po njihovom globalnom rang. Od 2017. godine vrši se primena nove metodologije računanja globalne konkurentnosti. U vremenskom period od 2018-2019 godine, Republika Srbija posedovala je najbolji rang od potpisnica CEFTA 2006 sporazuma u 2018. godini, gde je zauzela 65. mesto. Najlošiji rang u okviru potpisnica sporazuma CEFTA 2006 posedovala je Bosna i Hercegovina 2019. godine, koja zauzima 92. mesto od 141 ispitivane zemlje u svetu¹¹.

U istraživačkoj literaturi se nalazi ograničen broj istraživačkih studija koje analiziraju odnos priliva SDI sa stubovima konkurentnosti koji su izraženi kao elementi Globalnog indeksa konkurencije (GCI) definisani od strane Svetskog Ekonomskog foruma (WEF)¹². Anastassopoulos raspravlja da postoji pozitivan uticaj varijabli konkurentnosti na priliv stranih direktnih investicija. Istraživanje je pokazalo da u izabranim zemljama EU u periodu od 2003. do 2006. godine, efikasnost tržišta robe i rada, stručna sprema kao i infrastruktura pozitivno utiču na privlačenje SDI¹³.

Jak i pozitivan uticaj konkurentnosti na priliv SDI se može uočiti u ASEN državama, gde institucije, zdravlje i primarna edukacija koji predstavljaju stubove konkurentnosti imaju značajan uticaj na prilive inostranih investicija. Institucije omogućavaju stvaranje okruženja u kojem će pojedinci kao i firme uspevati da generišu prihode u okviru privrede. Drugim rečima, jačanje javnih i privatnih institucija bi omogućilo stvaranje podsticajnog okruženja za rast. Takođe, zdravlje radne snage kao i njihova edukacija pospešuju produktivnost i kompetentnost države¹⁴.

Prema istraživanjima Povici i Calin, od 12 stubova konkurencije, makroekonomsko okruženje, edukacija i trening, kao i razvoj finansijskog tržišta nisu statistički značajno povezane sa prilivom SDI. Promenljive koje su značajno povezane sa stranim direktnim investicijama su institucije, infrastruktura, tržište robe, efikasnost tržišta rada, tehnološka spremnost,

¹¹ Schwab, K. (2009-2019).

¹² Stankov, Damnjanović and Roganović (2018), str. 100.

¹³ Anastassopoulos (2007).

¹⁴ Raeskyesa (2019), str. 19.

sofisticiranost poslovanja, kao i kapacitet za inovacije¹⁵. Sa druge strane, makroekonomska sredina, institucije, finansijsko tržište, efikasnost tržišta robe i rada, kao i poslovna sofisticiranost nisu u značajnoj korelaciji sa SDI¹⁶.

Gichamo je ispitivao značajne faktore koji utiču na prilive SDI u Subsaharskoj Africi. Iako prema navodima Gichama, ovaj deo sveta prima veoma niske prilive stranih direktnih investicija, varijabla tržište robe pozitivno utiče i statistički je značajna za priliv SDI. Sa druge strane, u Subsaharskoj Africi, visoka inflacija kao pokazatelj makroekonomske stabilnosti (jednog od 12 stubova), poseduje negativan ali statistički značajan uticaj na priliv inostranih investicija¹⁷. Za razliku od Subsaharske Afrike, u Severnoj Africi varijabla veličina tržišta pozitivno utiču na prilive SDI¹⁸. Nadalje, u Afričkim zemljama, veličina tržišta, otvorenost tržišta i administrativni troškovi pozitivno utiču na privlačenje stranih direktnih investicija, sa druge strane, razvoj finansijskog tržišta negativno utiče na prilive SDI¹⁹. Nadalje, Nguyen raspravlja da efekti institucionalnog kvaliteta pozitivno utiče na priliv SDI u Vijetnamu²⁰. Obuhvatnija studija koja je uključivala podatke 117 zemalja širom sveta u periodu 2001-2018 pokazala je da unapređenje institucionalnog kvaliteta značajno i pozitivno doprinosi SDI²¹. Identifikovan je značajan uticaj infrastrukture, kao i veličine tržišta, otvorenosti tržišta i ljudskog kapitala na priliv SDI u Maleziji²². Pored toga, smatra se da makroekonomska nestabilnost ima negativne efekte po pitanju priliva SDI²³. Studija sprovedena u Srbiji na uzorku od 88 najvećih investitora koji su ulagali tokom poslednjih 15 godina pokazala je da najveći uticaj na odluku investitora da ulaže predstavlja poreski podsticaj koji se odnosi na porez na dobit pravnih lica²⁴.

Na priliv SDI u zemljama u razvoju značajno utiče zdravlje stanovništva budući da povećanje očekivanog životnog veka za jednu godinu dovodi do povećanja priliva SDI za oko 7%. Pored toga, autori studije navode da ne postoji značajna veza između SDI i nivoa obrazovanja²⁵. Međunarodni Monetarni Fond ukazao je na važnu ulogu efikasnosti obrazovnog sistema tj.

¹⁵ Popovici and Calin (2015), str. 63.

¹⁶ Zlatković (2016), str. 171.

¹⁷ Gichamo (2012), str. 37-38.

¹⁸ Kudaisi (2014), str. 34.

¹⁹ Anyanwu (2011), str. 21.

²⁰ Nguyen and Cao (2015), str. 20-21.

²¹ Chen and Jiang, (2021), str. 14.

²² Mat and Harun (2012), str. 210.

²³ Dua and Garg, (2015), str. 150-151.

²⁴ Marjanović (2018), str. 95.

²⁵ Talukdar and Parvez (2017), str. 1242.

stvaranja kvalifikovane radne snage koja odgovara tražnji na tržištu rada u privlačenju SDI²⁶. U privlačenju SDI značajnu ulogu ima i finansijski razvoj zemalja domaćina, pri čemu institucionalni kvalitet zauzima važno mesto u spomenutim relacijama²⁷. U pogledu odnosa ulaganja u inovacije i SDI u zemljama članicama EU i zemljama kandidatima za ulazak u EU utvrđeno je da inovacije podstiču priliv SDI, pri čemu važi da SDI doprinosi generisanju inovacija²⁸.

2. METODOLOGIJA

Kako bi se ispitala veza između SDI i 12 stubova konkurentnosti potpisnica CEFTA 2006 sporazuma korišćen je Pirsonov koeficijent korelacije (Pearson correlation coefficient). Takođe, ispitana je veza između 12 stubova konkurentnosti i stranih direktnih investicija u slučaju Republike Srbije. Analiziran je vremenski period od 2007. do 2016. godine po staroj metodologiji, kao i od 2017. do 2019. godine po novoj metodologiji. Nova metodologija uspostavljena od strane Svetskog ekonomskog foruma naglašava važnu ulogu ljudskog kapitala, inovacija, elastičnosti i agilnosti po pitanju prihvatanja novih tehnologija u eri četvrte industrijske revolucije. Prilikom izrade rada korišćeni su sekundarni podaci objavljeni od strane Svetske banke (engl. World Bank), kao i iz izveštaja Svetskog ekonomskog foruma o globalnoj konkurentnosti za vremenski period od 2007. do 2019. godine. Podaci za 2020. godinu o indeksu globalne konkurentnosti nisu dostupni budući da je umesto podataka za 2020. godinu izašlo posebno izdanje posvećeno prioritetima za oporavak i preporod od krize prouzrokovanom pandemijom COVID-19. U svrhe sprovođenja analize podataka korišćen je E-views 12 softver.

U ovom istraživanju konkurentnost je opisana korišćenjem Globalnog indeksa konkurentnosti, čije rezultate izdaje Svetski ekonomski forum i koji se sastoji od dvanaest stubova konkurentnosti. Podaci 12 stubova konkurentnosti se objavljuju na godišnjem nivou od strane Svetskog ekonomskog foruma, pri čemu se godišnji podaci mogu pronaći u Izveštaju o globalnoj konkurentnosti. Heterogeni prikaz konkurentnosti zemalja koje su predmet analize predstavljen je Indeksom globalne konkurentnosti. Podaci SDI su preuzeti iz baze podataka Svetske trgovinske organizacije.

²⁶ Miningou and Tapsoba (2017), str.18.

²⁷ Islam, Khan, Popp, Sroka, and Oláh (2020), str. 16.

²⁸ Minović and Jednak (2021), str. 110.

3. REZULTATI I DISKUSIJA

Analiza korelacionih koeficijenata je prikazana u Tabeli 1. i to zajedno za sve zemlje koje čine CEFTU i posebno za Srbiju. Usled promene metodologije obračuna konkurentnosti prikaz korelacionih koeficijenata je u oba slučaja dat za period od 2007. do 2016. godine, po staroj metodologiji, kao i za period od 2017. do 2019. godine po novoj metodologiji obračuna. Na nivou potpisnica CEFTA 2006 sporazuma utvrđena je signifikantna pozitivna veza između stubova razvoj finansijskog tržišta i veličina tržišta i SDI. Vrednost korelacionog koeficijenta između razvoja finansijskog tržišta i nivoa stranih direktnih investicija iznosi 0,252, dok korelacioni koeficijent između veličine tržišta i priliva stranih direktnih investicija iznosi 0,465. Može se zaključiti da u periodu od 2007. do 2016. godine većoj vrednosti ova dva stuba odgovaraju veće vrednosti priliva stranih direktnih investicija.

Tabela 1. Analiza korelacionih koeficijenata SDI i 12 stubova konkurentnosti u okviru CEFTA 2006 sporazuma i Srbije

Korelacija SDI sa:	CEFTA		CEFTA		SRBIJA		SRBIJA	
	2007-2016	0.078	2017-2019	0.100	2007-2016	0.202	2017-2019	0.492
Institucije	-0.235	0.078	0.457	0.100	0.442	0.202	-0.716	0.492
Infrastruktura	-0.154	0.253	0.696	0.006	-0.528	0.117	0.948	0.205
Makroekonomsko okruženje	-0.252	0.058	0.200	0.493	0.762	0.01	0.99	0.09
Zdravlje i osnovno obrazovanje	0.219	0.102	0.148	0.615	0.23	0.522	-0.417	0.727
Visoko obrazovanje i obuka	-0.144	0.286	0.649	0.012	-0.503	0.139	0.994	0.067
Efikasnost tržišta robe	-0.105	0.439	0.393	0.165	-0.076	0.836	0.325	0.79
Efikasnost tržišta rada	0.027	0.844	0.377	0.184	0.277	0.438	0.971	0.153
Razvoj finansijskog tržišta	0.252	0.059	0.391	0.167	-0.133	0.714	0.991	0.084
Tehnološka spremnost	-0.166	0.218	0.663	0.010	-0.546	0.102	-0.617	0.577
Veličina tržišta	0.465	0.000	0.902	0.000	-0.59	0.073	0.817	0.391
Sofisticiranost poslovanja	-0.002	0.988	0.413	0.142	0.498	0.143	0.898	0.29
Inovacije	0.113	0.404	0.951	0.000	0.645	0.044	1	0.008

Izvor: Kalkulacija autora

Negativni korelacioni koeficijenti stubova konkurentnosti i stranih direktnih investicija su statistički značajni kod stubova koji predstavljaju makroekonomsko okruženje i institucije. U periodu od 2017. do 2019. godine

na nivou potpisnica CEFTA 2006 sporazuma zemalja postoji značajna pozitivna korelacija između stuba konkurentnosti: infrastruktura, visoko obrazovanja i obuka, tehnološka spremnost, veličina tržišta i inovacije sa nivoom stranih direktnih investicija. Vrednosti koeficijenta korelacije su najviše kod inovacija i veličine tržišta, gde postoji veoma jaka korelacija, dok su najmanje kod visokog obrazovanja i obuke i infrastrukture, iako i kod tih stubova postoji umerena korelacija. Mera veličine tržišta je pozitivno korelisana sa prilikom stranih direktnih investicija bez obzira na promenu metodologije obračuna, pa možemo zaključiti da većim vrednostima indikatora veličine tržišta odgovara veći stepen priliva SDI. Mereno samo na nivou Srbije u periodu od 2007. do 2016. godine uočava se jaka pozitivna korelacija između makroekonomskog okruženja i SDI, dok je pozitivna korelacija umerena između indikatora inovacija i SDI. Uz statističku signifikantnost od 10% postoji i umerena negativna korelacija između veličine tržišta i SDI, što nije u skladu sa očekivanjem na osnovu prethodne analize sprovedene za sve CEFTA zemlje. Međutim, u periodu od 2017. do 2019. godine taj korelacioni koeficijent nije statistički značajan, dok je utvrđeno postojanje veoma jake pozitivne korelacije između SDI i stubova: inovacije, makroekonomsko okruženje, visoko obrazovanje i obuka i razvoj finansijskog tržišta. Pozitivne vrednosti korelacionih koeficijenta su u skladu sa očekivanjima. Može se ustanoviti da je nova metodologija izračunavanja indikatora koji predstavljaju stubove konkurentnosti unapredila njihovu adekvatnost budući da nova metodologija upravo naglašava važnost inovacija koje su se u analizi pokazale kao značajan element po pitanju povezanosti sa privlačenjem SDI.

Ukoliko bi se analizirao uticaj 12 stubova konkurentnosti na priliv stranih direktnih investicija može se utvrditi da su u periodu 2007-2016 godine statistički značajni sledeći stubovi konkurentnosti: 1. zdravlje i osnovno obrazovanje; 2. efikasnost tržišta robe; 3. efikasnost tržišta rada; 4. veličina tržišta; 5. inovacije, dok je u periodu 2017-2019. godine statistički značajna infrastruktura.

Tabela 2. Rezultati regresione analize

Pooled model	CEFTA do 2016		CEFTA od 2017	
	Koeficijent	p-verd.	Koeficijent	p-vred.
Institucije	-0.198	0.730	-0.008	0.952
Infrastruktura	-0.015	0.974	0.181	0.073
Makroekonomsko okruženje	-0.204	0.463	0.069	0.493
Zdravlje i osnovno obrazovanje	1.188	0.035	0.052	0.389

Visoko obrazovanje i obuka	-0.510	0.397	0.221	0.256
Efikasnost tržišta robe	-1.198	0.025	0.131	0.204
Efikasnost tržišta rada	0.931	0.021	-0.160	0.395
Razvoj finansijskog tržišta	0.331	0.201	-0.002	0.969
Tehnološka spremnost	-0.119	0.742	-0.005	0.741
Veličina tržišta	0.882	0.004	0.083	0.319
Sofisticiranost poslovanja	-0.452	0.429	0.127	0.220
Inovacije	1.291	0.073	-0.113	0.482
Konstanta	-6.426	0.091	-3.758	0.019
Koeficijent determinacije	0.594	0.000	0.987	0.004

Izvor: Kalkulacija autora

Dakle, od 2017. godine može se uočiti da na priliv SDI značajan uticaj ima infrastruktura, odnosno adekvatno razvijena saobraćajna i komunikaciona mreža, kao i snabdevanje električnom energijom. Važnost kvalitetno izgrađene infrastrukture ogleda se u tome da obezbeđuje blagovremeni transport roba i ljudi i prenos informacija što je od značaja za funkcionisanje i dalji razvoj poslovanja firmi.

Buduća istraživanja bi se mogla usmeriti na posmatranje i uključivanje i drugih zemalja u analizu, pri čemu bi bilo interesantno utvrditi i porediti rezultate po osnovu stepena razvijenosti posmatranih zemalja.

ZAKLJUČAK

U ovom radu ispitana je povezanost između konkurentnosti i priliva SDI u Republici Srbiji, kao i u potpisnicama CEFTA 2006 sporazuma. Vremenski period obuhvaćen analizom je od 2007. do 2019. godine. Analiza korelacionih koeficijenata ukazuje da na nivou potpisnica CEFTA 2006 sporazuma postoji signifikantna pozitivna korelacija između stubova razvoj finansijskog tržišta i veličina tržišta i SDI u vremenskom periodu od 2007. do 2016. godine. Sa druge strane, u posmatranom vremenskom periodu negativne korelacione koeficijente SDI i dvanaest stubova konkurentnosti su posedovali stubovi makroekonomsko okruženje i institucije. U periodu od 2017. do 2019. godine na nivou potpisnica CEFTA 2006 sporazuma utvrđeno je postojanje značajne pozitivne veze između stubova konkurentnosti: infrastruktura, visoko obrazovanja i obuka, tehnološka spremnost, veličina

tržišta i inovacije i nivoa stranih direktnih investicija. Obrazovana radna snaga znatno dovodi do povećanja produktivnosti i konkurencije u jednoj zemlji. Takođe, viši nivo obrazovane radne snage dovodi do poboljšanja ekonomskih aktivnosti firmi na tržištu. Tehnološka spremnost takođe predstavlja varijablu značajnu za privlačenje SDI. U današnjem svetu kojeg odlikuje jako prisustvo digitalizacije sve je veća potražnja kvalifikovane radne snage u domenu IT, što potpisnice CEFTA 2006 sporazuma mogu da iskoriste. Takođe, primena novih tehnologija znatno dovodi do povećanja efikasnosti poslovanja. Vrednosti koeficijenta korelacije su najveće kod inovacija i veličine tržišta, gde postoji veoma jaka korelacije, dok su najmanje kod visokog obrazovanja i obuke i infrastrukture, iako i kod tih stubova postoji umerena korelacija. Mera veličina tržišta je pozitivno korelisana sa prilikom stranih direktnih investicija bez obzira na promenu metodologije obračuna, pa možemo zaključiti da većim vrednostima indikatora veličine tržišta odgovara veći stepen priliva SDI. Sa druge strane, na nivou Republike Srbije u vremenskom periodu od 2007. do 2016. godine uočava se jaka pozitivna korelacija između makroekonomskog okruženja i SDI, dok je pozitivna korelacija umerena između indikatora inovacija i SDI. Posmatrano za vremenski period od 2017. do 2019. godine utvrđeno je postojanje veoma jake pozitivne veze između SDI i stubova: inovacije, makroekonomsko okruženje, visoko obrazovanje i obuka i razvoj finansijskog tržišta. Ukoliko bi se analiziralo koji stubovi konkurentnosti statistički značajno utiču na priliv stranih direktnih investicija na nivou potpisnica CEFTA 2006 sporazuma može se utvrditi da su u periodu 2007-2016 godine statistički značajno uticali sledeći stubovi: 1. zdravlje i osnovno obrazovanje; 2. efikasnost tržišta robe; 3. efikasnost tržišta rada; 4. veličina tržišta; 5. inovacije, dok je u periodu 2017-2019. godine statistički značajna infrastruktura, odnosno razvijenost saobraćajne i, komunikacione mreže uključujući i snabdevanje električnom energijom.

RELATIONSHIP BETWEEN COMPETITIVENESS AND FDI INFLOWS IN SERBIA AND THE SIGNATORIES OF THE CEFTA 2006 AGREEMENT

Abstract

The aim of this research is to analyze and determine the existence of a relationship between the twelve pillars of competitiveness and the inflow of foreign direct investment in the signatories of the CEFTA 2006 agreement. Although the scientific literature is very rich in empirical studies related to foreign direct investment, there are still a limited number of studies examining the relationship between the pillars of competitiveness and the inflow of foreign direct investment. In order to see the relationship between the observed variables, secondary data published by the international organizations of the World Economic Forum for the twelve pillars of competitiveness and the World Bank for FDI were used. By applying Pearson's correlation coefficient, the strength of the relationship between the pillars of competitiveness and FDI inflows for the observed time period 2007-2019 was determined for the signatories of the CEFTA 2006 agreement, with special attention paid to the analysis of the Republic of Serbia. The analysis of correlation coefficients at the level of the CEFTA 2006 agreement identified a significant positive link between FDI and the following pillars of competitiveness: financial market development and market size, infrastructure, higher education and training, technological readiness, and market size. On the other hand, the negative correlation coefficients of the pillars of competitiveness and foreign direct investment are statistically significant for the pillars related to the macroeconomic environment and institutions at the level of the 2006 CEFTA agreement. In addition, a strong positive link between FDI and the pillars of the macroeconomic environment, innovation, higher education and training, and financial market development has been established at the level of the Republic of Serbia. In addition, the results of the regression analysis showed that the inflow of foreign direct investment in 2007-2016 at the level of the CEFTA 2006 agreement was significantly influenced by the following pillars of competitiveness: 1. health and primary education; 2. goods market efficiency; 3. labor market efficiency; 4. market size; 5. innovation, while in the period 2017-2019 infrastructure was a statistically significant pillar.

Key words: FDI, Competitiveness, CEFTA 2006 agreement, Serbia

LITERATURA

Aitken, B. J. and Harrison, A. E. (1999), "Do domestic firms benefit from direct foreign investment? Evidence from Venezuela" *American economic review*, Vol. 89, No. 3, Pp 605-618

Anastassopoulos, G. (2007), "Countries' International Competitiveness and FDI: an empirical analysis of selected EU Member-Countries and Regions" *Journal of Economics and Business*, Vol. 10, No. 1, Pp 35-52

Anyanwu, J. C. (2011), "Determinants of foreign direct investment inflows to Africa 1980-2007", Abidjan: African Development Bank Group, 2011.

Bjelić, P. and Dragutinović-Mitrović R. (2018), "Unapređenje pozicije Srbije u okviru CEFTA 2006", Beograd: FREN -Fondacija za razvoj ekonomske nauke, Pp 17-19

Charles, V. and Díaz, G. (2017), "A non-radial DEA index for Peruvian regional competitiveness" *Social Indicators Research*, Vol. 134, No. 2, Pp 747-770

Chen, F. and Jiang, G. (2021), "Investigating the Impact of Institutional Quality on FDI: Are There Promotional Effects in Economic Integration Regions?" *Sustainability*, Vol. 13, No. 20, Pp 11309

Crespo, N. and Fontoura, M. P. (2007), "Determinant factors of FDI spillovers—what do we really know?" *World development*, Vol. 35, No. 3, Pp 410-425

Criste, A. Mosneanu, E. A. and Glod, A. G. (2008), "O abordare a conceptului de competitivitate națională" *Studii Financiare (Financial Studies)*, Vol. 12, No. 4, Pp 51-59

Dua, P. and Garg, R. (2015). "Macroeconomic determinants of foreign direct investment: evidence from India" *The Journal of Developing Areas*, Vol. 49, No. 1, Pp 133-155.

Fan, Z., Li, H. and Pan, L. (2019), "FDI and International Knowledge Diffusion: An Examination of the Evolution of Comparative Advantage" *Sustainability*, Vol. 11, No.3, Pp 581.

Gichamo, T. Z. (2012), "Determinants of foreign direct investment inflows to Sub-Saharan Africa: a panel data analysis" *Emerging Markets Journal*, Vol. 9, No. 1, Pp 80-87

<https://data.worldbank.org/> [Pristup: 14/02/22]

Islam, M. A., Khan, M. A., Popp, J., Sroka, W., and Oláh, J. (2020), "Financial development and foreign direct investment—The moderating role of quality institutions" *Sustainability*, Vol. 12, No. 9, Pp 3556

Kudaisi, B. V. (2014), "An empirical determination of foreign direct investment in West Africa countries: A panel data analysis" *International Journal of Development and Economic Sustainability*, Vol. 2, No. 2, Pp 19-36

Marjanović, D. (2018), "Competitiveness of the Serbian Economy Through the Prism of Tax Incentives for Foreign Investors" *Economic Analysis*, Vol. 51, No. 3-4, Pp 95-104

Mat, S. H. C. and Harun, M. (2012), "The impact of infrastructure on foreign direct investment: The case of Malaysia" *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Vol. 65, Pp 205-211

Miningou, E. W. and Tapsoba, M. S. J. (2017), "Education systems and foreign direct investment: does external efficiency matter?" International Monetary Fund.

Minović, J. and Jednak, S. (2021), "The Relationship Between Innovation, Foreign Direct Investment and Economic Growth in the Selected EU and EU Candidate Countries" in Finance, Innovation and Technology: new models and structures. Institute of Economics - Ss. Cyril and Methodius University, Skopje, Pp 96-115

Nguyen, T. V. H. and Cao, T. H. V. (2015), "The impact of institutional quality on foreign direct investment (FDI) inflows to Vietnam", EADN Working Papers No. 86.

Pejaković, G. (2012), "Analiza priliva direktnih stranih investicija u Bosni i Hercegovini". Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Istočnom Sarajevu, No. 6, Pp 339-350

Popovici, O. C. and CĂLIN, A. C. (2015). "The Effects of Enhancing Competitiveness on FDI Inflows in CEE Countries" *European Journal of Interdisciplinary Studies*, Vol. 7, No. 1, Pp 55-65

Porter, M. E. (1990), "The Competitive Advantage of Nations The Free Press", a division of Macmillan. *Inc. New York*.

Raeskyesa, D. G. S. and Suryandaru, R. A. (2020), "Competitiveness and FDI Inflows in ASEAN Member Countries" *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*, Vol. 13, No. 1, Pp 14-20

Rikalović, G., and Molnar, D. (2021). "Regions of Serbia: development, investment and foreign trade" *Ekonomski vidici*, XXVI (2021), No.3-4, Pp 315 - 333.

Schwab, K. (2010, September), "The global competitiveness report 2010-2011", World Economic Forum, Geneva.

Schwab, K. (2016), "The Global Competitiveness Report 2015–2016", Columbia University, Geneva.

Schwab, K. (2019), "The Global Competitiveness Report 2019", World Economic Forum.

Schwab, K. (Ed.). (2009), "The global competitiveness report 2009-2010", World Economic Forum, Geneva.

Schwab, K. and Sala-i-Martin, X. (2017), "World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2017–2018", World Economic Forum, Geneva.

Schwab, K. and Sala-i-Martin, X. (Eds.). (2011, September), "The global competitiveness report 2011-2012", World Economic Forum, Geneva.

Schwab, K., and Sala-i-Martin, X. (2016, April), "The global competitiveness report 2013–2014: Full data edition", World Economic Forum, Geneva.

Stankov, B., Damjanović, J. and Roganović, M. (2018), "Pillars of competitiveness as FDI determinants in host countries: A review of the panel data empirical studies" *Škola biznisa*, No. 2, Pp 98-116

Talukdar, M. Z. H. and Parvez, M. A. A. (2017), "Measuring the impact of population health and education on foreign direct investment: Panel evidence from 46 countries" *Asian Economic and Financial Review*, Vol. 7, No. 12, Pp 1242

Tomić, M., Antonijević, M. and Pejović, B. (2021), "Uticaj pandemije COVID-19 na kretanje SDI: iskustva Srbije" *Ekonomске ideje i praksa*, Vol. 42, Pp 47-72

World Bank. (2020), "Global Economic Prospects", June 2020.

Zlatković, M. (2016), "Does Enhancing of the Competitiveness Influence on Foreign Direct Investments in Western Balkan Countries?" *European Journal of Multidisciplinary Studies*, Vol. 1, No. 2, Pp 164-173